

BÓNIS GYÖRGY:

**TÖRVÉNY ÉS SZOKÁS
A HÁRMASKÖNYVBEN**

A magyar jog történetében a Hármaskönyv olyan kimagasló jelenség, hogy keletkezésének előzményei el is homályosodnak előttünk. „Werbőczyig csak Werbőczyt ismerjük s jóformán Werbőczy után is csak Werbőczyt látjuk“.¹⁾ Pedig a Hármaskönyv hosszas, évszázados küzdelmet zárt le: a törvény és szokásjog harcát.²⁾ Werbőczy műve korfordulóra esik, olyan fordulóra, amelynek megisméltlődését az európai történelem nem igen láthatja többé: a középkornak ősidőktől kezdve egyedül uralkodó jogforrása, a szokásjog trónját vesztette és helyébe lépett az újkor diadalmas ifjú óriása, a törvény. Ezt a küzdelmet, ennek a gigászi államcsínynek előzményeit szeretnők megvilágítani a Hármaskönyv alapján.

Werbőczy aktív résztvevője a törvény és szokásjog harcának, s ő az, aki később e harc döntőbírája lesz. Ha a középkort a szokásjog, az újkort a törvény uralmával azonosíthatjuk, Werbőczy első tekintetre jellegzetesen középkori ember, aki szívvel-lélekkel a szokásjog oldalán áll. Már művének címe is erre utal: Magyarország *szokásos jogának* Hármaskönyve. Ez a jelenség olyan szembeszökő, hogy már sokan említették az irodalomban: Werbőczy szokásjogon az egész magyar jogrendszert érti, vagyis a szokást egyértelműnek veszi a joggal.³⁾ De a szokásjogi címzés nem gátolja meg őt abban, hogy egész törvényeket foglaljon bele szószerint művébe, sőt a végére függesztett ajánlásban még „egészen a királyok végzeményeiből mentettek“ mondja azt!⁴⁾

Legvilágosabban tűnik ki Werbőczy középkorias felfogása

¹⁾ Illés József: A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában (Budapest 1900), 4. 1. Ennek a találó megállapításnak a szerzője tudományos pályája kezdetén maga is több alapos tanulmánnyal járult hozzá, hogy Werbőczy előtt ne csak Werbőczyt ismerjük.

²⁾ Ennek a szellemi jelenségnek Th. Melicher adott találó nevet, egyébként a nyugati gót személyi joggal foglalkozó művében: *Der Kampf zwischen Gesetzes- und Gewohnheitsrecht im Westgotenreiche.* (Weimar 1930).

³⁾ Grosschmid Béni: Magánjogi előadások (Budapest 1905), 405. 1.

⁴⁾ Schiller Bódog: A Hármaskönyv jogforrástana (Budapest 1902), 37. 1.

a II. rész 6. címéből, amely egyéb vonatkozásban is érdekes. „Tudni kell másodszer, — írja — hogy ámbár országunknak csaknem összes joga eredetileg az egyházi és császári jog forrásaiból származott, mégis ez a mi hazai szokásunk, melyet most a törvénykezésben általánosan használunk, háromféle alapelemből áll. Először az országos törvényekből és végzeményekből. Másodszer az uralkodók kiváltságaiból. Harmadszer az ország nagybíráinak ítéleteiből“.⁵⁾ Itt tehát Werbőczy nemcsak azt állítja, hogy a magyar jog a római és egyházi jogból eredt, ami renaissance-divatú őskutatásnál egyébként nem tekinthető; hanem a hazai szokásjogba belefoglalja alakító tényezők gyanánt *magát a törvényt*, a kiváltságlevelet és a bírói ítéletet is. Ez a felfogás homlokegyenest ellenkezik mai gondolkozásunkkal, de tökéletesen megfelel a középkor eszmevilágának.

A középkori felfogás szerint ugyanis a jog része az erkölcsi világrendnek, s ezt az állam meg sem változtathatja, legfeljebb magyarázhatja, kifejtheti. A jogot az Isten adta az emberiségnek, s ezért szabályait az isteni és természeti jogból kell levezetni. A természetjogot, az igazságot azonban minden becsületes ember megtalálhatja a maga jogérzékében. Ezért „probi viri“ a középkor választott bírái is. Az öregebb, szavahihetőbb emberek nyilatkozata döntötte el, hogy mi a jog. Ennek érvényéhez tehát az szükséges, hogy régi és jó legyen. A törvény felsőbbségének mai rendszerében a kor nem jelent semmit. Régen a régi és jó jogot nem is a törvényben, hanem a szokásjogban találták meg. Ezért hivatkoztak a bíróságok is ítéleteikben a régi és jóváhagyott szokásra. Még új jogtétel megalkotásánál is arra hivatkoznak, hogy az megfelel a régi szokásnak. Az ellenkező esetben az új szabály „nem jog, hanem jogtalanság“.⁶⁾

A szokásnak a középkorban mindenütt egyedül uralkodó jel-

⁵⁾ Sciendum secundo, quod, quamquam omnia fere jura regni huius, originaliter ex pontificii caesareique iuris fontibus progressum habeant: municipalis tamen haec nostra consuetudo, qua in iudiciis modo generaliter utimur, ex tribus fundamentis constat. Primo ex constitutionibus et decretis publicis. Secundo autem ex principum privilegiis. Tertio verò ex iudicium ordinariorum regni sententiis. Tr. II. 6. Pr. §. 1—3. — A Hármaskönyv-idézeteket Csiky Kálmán kiadásából közlöm, (Budapest 1894), az ő fordítását felhasználom, de többször módosítom.

⁶⁾ Eckhart Ferenc: Jog és alkotmánytörténet (A magyar történetírás új útjai, szerk. Hóman Bálint, 2. kiad. Budapest 1932), 283—285. 1. A törvény és szokás modern felfogásának ez a cikk volt úttörője hazai irodalmunknak.

legét számos adattal bizonyíthatnék. De vizsgáljuk csak közelebbiről a magyar szokást, amelyre törvényeink és okleveleink annyit hivatkoznak.⁷⁾ Talán a legjobban abból tűnik ki ennek a szokásjognak ereje, ha külföldi fórumok nyilatkozatait ismerjük meg. Érdekes például, hogy állt szemben a magyar szokásjoggal a római szentszék, amelynek annyi politikai és jogi kapcsolata volt hazánkkal a középkor folyamán.

Néhány eset meg fogja világítani a szentszék felfogását. Az egyetemes egyházjog nagyszabású kifejlődésének idején, a XIII.—XIV. században az ezzel eltérő szokások meglehetősen rosszalással találkoztak. Murarik Antal idézi III. Lucius pápa nyilatkozatát, III. Béla királyunk korából. Ez a töredék hangsúlyozza, hogy az egyházi férfiakat büntető ügyekben semmi esetre sem Ítélteti, meg más, mint az egyházi bíróság, „még ha a királyi szokás úgy tartaná is, hogy tolvajok felett a világi bírák Ítélnék“. Még a (birodalmi) törvények is szívesen utánozzák a szent kánonokat, kiált fel a pápa, hogyan ronthatná le hát valamilyen szokás ereszből az egyházjogot!⁸⁾

Ugyancsak ellentétes állást foglal el Miklós, ostiai püspök, pápai legátus, a magyar szokásjoggal szemben. Más legátusokhoz hasonlóan ő is bíraskodik Magyarországon az egyházi fórum elé tartozó ügyekben. 1301-ben történt, hogy a szepesi káptalan Pál kalocsai prépostot választotta fejévé s a választás megerősítését kérte a követtől. Ezért Miklós püspök két szepességi plébános útján mindenkit, aki érdekeltnek tartja magát a prépostság betöltésében, megidézett az értesítéstől számított nyolcadnapra; Ez a határidő összeütközött a magyar idézési szokással, amely szerint a megidézettnek a számára kijelölt napnál jóval később is módjában volt a bíró előtt megjelenni. A legátus nyilván az oktávákra céloz, melyeknek folyamán bármikor megjelenhetett az alperes, mikor a magyar jogszokás elléne idéz.⁹⁾ Kimondja ugyanis, hogy a megjelenést pontosan érti, „nem állván ellen

⁷⁾ Egy tárgyra vonatkozóan szépen gyűjtötte össze a szokásjogra való hivatkozásokat Illés József: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában (Budapest 1904, Értekezések a társ. tud. köréből, XIII. 3.)

⁸⁾ Murarik Antal: Az ősiség alapintézményeinek eredete (Budapest 1938, Értekezések Eckhart F. jogt. szemináriumából, 6.). 107. 1. A korán elhunyt ívaló szerzőnek e pápai oklevélhez fűzött következtetése azonban téves.

⁹⁾ Erre már Hajnik Imre rámutatott: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. (Budapest 1899) 209. 1. 9. jz.

Magyarország szokása“.¹⁰⁾ Hasonló módon idézte meg Álba comest tizedügyben néhány hónappal később.¹¹⁾ A pápai követ nem lett volna köteles a magyar jogot figyelembe venni, mert a szentszéken a kánonjog szerint járhatott el. De e szokásnak az életben kialakult nagy ereje miatt szükségesnek tartotta reá, bár negatív formában, hivatkozni.

A magyar szokást komolyabban figyelembe veszi XII. Benedek egy 1339-i oklevelében. Panaszolja a pápa, hogy a kalocsai érsekség legutóbbi üresedésekor Károly elnézésével egyes világi urak behelyezkedtek. Meg is intette a királyt, hogy ne követeljen olyan jogokat, amelyeket elődei nem gyakoroltak. I. Károly azonban arra hivatkozott, hogy Rácország szakadár királya, az ő nyilvánvaló ellensége a közelben van s ha a kalocsai érsekség területét meg nem védené, a rác azt elfoglalná; de egyébként is régi királyi jog, hogy az uralkodó a megüresedett javadalmak váraiba és birtokaiba behelyezkedhetik és azoknak hasznait élvezheti. XII. Benedek tehát meghagyja az esztergomi érseknek és az egri püspöknek, hogy a „szokásos királyi jogot“ vizsgálják ki, a királynak erre vonatkozó állításait foglalják írásba és jelentésük neki, hogy e jogok sérelme nélkül gondoskodhassak az elárvult egyházmegyéről.¹²⁾

Ugyancsak javadalom betöltése kérdésében támadt nézeteltérés 1374-ben Nagy Lajos és XI. Gergely között. A pápa tagadta, hogy a királynak joga volna a szepesi cisztercita apát kegyúri bemutatására. Egyébként is nagyjelentőségű leiratban fordult az esztergomi és kalocsai érsekhez, és megparancsolta, hogy oktassák ki a királyt jogaira, segítségül híván a magyarországi kánonjogi doktorokat. Nyilván nem fog ugyanis jogtalant követelni, ha kellően értesült a jogi helyzetről. Ajánlják neki, hogy ne csak főurakat és katonákat, hanem jogtudósokat és teológusokat is tartson udvarában, különösen ha a római szentszéket érintő

¹⁰⁾ Non obstante consuetudine Regni Ungarie, per quam dicitur observari, quod nullus ad iudicium evocatus teneatur coram iudice, coram quo vocatus extitit, nisi post lapsum certi temporis a die sibi assignati termini in iudicio comparere. Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. 529. sz.

¹¹⁾ A fentivel megegyező szöveg u. o. II. 539. sz.

¹²⁾ A király állította, hogy ... ex antiquo iure Regio ad Reges Ungarie, qui sünt pro tempore, custodiam et detencionem castrorum et prediorum huiusmodi ecclesiarum vacantium pertinere, et quod ipse in huiusmodi custodia et detencione perfruitur iure regio consueto . . . Theiner Á.: Vetera monumenta historica Hungáriám sacram illustrantia. I. 948. sz.

ügyben intézkedik. Ha azonban a királynak a jog vagy valamilyen jogilag helyeselt *szokás* valamely javadalomban kegyúri jogot biztosít, azt a pápa nem fogja tőle megvonni, hiszen tisztességét gyarapítani, nem csorbítani kívánja.¹³⁾

1457-ben többszörös pápai és küldött bírói ítélet után hivatkozik Máté prépost a magyar főurak és nemesek idézési kiváltságára. Mind privilégium, mind eddig sértetlenül megőrzött szokás alapján megilleti őket az a jog, hogy semmilyen ügyben nem idézhetőek az ország határain kívül. A pápa ezt a római kúria elvi álláspontjával és gyakorlatával ellentétes szokást figyelembe véve a már elintézett ügyet újra magához vonja és három magyar papot, az esztergomszenttamási prépostot, a nógrádi és barsi espereseket bízta meg a fellebezés kizárása mellett történő, végső döntéssel.¹⁴⁾ Ezzel a magyar szokásjog addig nem hallott elismerést és alkalmazást ért el a legfőbb egyházi fórumon.

Ezután már csak kisebb jelentőségűnek, szinte kuriózumnak tűnik fel előttünk egy csanádmegyei pap esete, amelyben a magyar szokás inkább mint enyhítő körülmény szerepel Rómában. Renechey János pap Rómából hazatérve Apátfalván rablók támadásának esett áldozatul, akik ágyában fekvő súlyosan megsebesítették és ingóságait elvitték. Azonban az ottani földesúr emberei elfogták a rablókat s az elrabolt jószágokat is bemutatták a károsultnak. Mikor ezeket felismerte, „annak az országnak a szokása szerint, amelyet romlottságnak lehet mondani“, halálos fenyegetéssel kényszerítették, hogy az úriszéken elítélt tetteseket maga akassza fel. A kegyetlen földesúr nem hajlott János pap könyörgésére, mire életét megmentendő, mégis csak végrehajtotta a halálbüntetést, s ez által irregularitást vont magára. Kérésére azután a csehországi legátus és IV. Sixtus pápa is feloldozza őt az irregularitás alól.¹⁵⁾ Hasonló feloldozást kapott

¹³⁾ Si autem iam dictus Rex de iure vei aliqua consuetudine, que non sít reprobata a iure, in aliquibus beneficiis ius habeat patronatus, de illis nos et eundem Regem vos informetis: quod in illis non denegamibus iuri suo... Theiner II. 284. sz.

¹⁴⁾ Máté szerint .. . Barones et alii regnicole dicti Regni tam ex privilegio quam consuetudine hactenus inviolabiliter observata habent, quod ipsi extra dictum regnum super quacunque re in litigium trahi non possint... Theiner II. 474. sz.

¹⁵⁾ A földesúr . . . iussit, ut iuxta consuetudinem illius patrie, que corruptela dici potest, et que eidem Iohanni incognita erat, latrones predictos manibus suis previa sententia iudicis suspenderet... Theiner II. 628. sz. 1474. jul. 8.

Thabiásy László erdélyi egyházmegyei plébános is halálos ítéletnek még kancelláriai írnok korában „iuxta morem patrie“ törént végrehajtásáért.¹⁶⁾

Ezeknek a pusztán jellemzésül kiragadott eseteknek tanulsága, hogy az egyház legfőbb fórumán sem vették semmibe Magyarország szokását, ami egyúttal az egész magyar jogot is jelentette. Mert a szokásjog Werbőczy jogforrástanában magába olvasztja a törvényt. Az idézett címben (II. 6.) elmondja a Hármaskönyv szerzője, hogy kik alkottak törvényt a magyar királyok közül, s ezek közt Szt. Istvánt, Szt. Lászlót és II. Endrét különösen méltatja is. Endre végzeményeit „a magyar nemzet mindmáig szentekként a csillagokig emeli“, hiszen a nemesi szabadságokat biztosítják. A felsorolásban még az *élő király* decretumai is szerepelnek, majd ezt olvashatjuk:

„És jóllehet ezek a törvények, különösen a szentek sorába méltán beiktatott Szent István és László királyokéi, fölötté régi voltuknál fogva már csaknem elenyésztek; minthogy ők egyébként is inkább az isteni, mint az emberi jogról rendelkeztek, a többi következő királyok végzeményei pedig bizonyos cikkeikben megváltoztak és módosultak; mégis a hosszas gyakorlat már több mint száz esztendőn keresztül jóváhagyott szokásjogunkba majd minden boldogult királyunk rendelkezéseiből vett és vitt át valamilyen törvényt“.¹⁷⁾ Eszerint a szokásjogot a hosszas gyakorlat alapítja, ez a gyakorlat pedig szabadon válogat a királyok végzeményei között és viszi át közülük (az élő király törvényeit is beleértve) az alkalmasakat a nemzeti szokásjog egyedül érvényesülő nagy testébe.

Mint művében általában, Werbőczy itt is nemzeti hagyományokat követett. Már 1276-ban olvassuk IV. László egy oklevelében Szent István törvényének idézését. Aki a tizedet csalárdul elvonja, kilenc részt tartozik odaadni és csak egytized részt tarthat meg; „mint a legszentebb István király, mint mondják,

¹⁶⁾ Theiner II. 646. sz. 1479. febr. 3.

¹⁷⁾ Et licet huiusmodi constitutiones ac leges praesertim Sanctorum Stephani et Ladislai regum, qui catalogo sanctorum adscribi digne meruerunt, vetustate nimia iam pene sint abolitae; qui cum et alioquin magis de divina, quam humana lege tractasse dignoscuntur, reliquorumque subsequentium regum decreta, in certis clausulis et articulis mutata variataque habeantur: tamen ex omnium fere ipsorum divorum regum constitutionibus per longum usum aliquod legis in consuetudinem nostram, plus quam per centum annos iam approbatam, derivatum traductumque esse dignoscitur. Tr. II. 6. §. 9.

valaha e tárgyban rendelkezett, s ez az ésszerű szokás tudvalevően mindmáig folytonosan és sértetlenül megtartatott“.¹⁸⁾ Ugyancsak királyi rendelkezést nevez szokásnak az Aranybulla 27. cikke, amikor a nyestbőradónak Kálmán királytól behozott „szokását“ fenntartani kívánja.¹⁹⁾ De később is egybeolvad a nemzeti köztudatban szokás és törvény: az 1439-i országgyűlés rendjei megígérik, hogy az Alberttől kivívott jogbiztosításon felül semmiféle engedmények „szokásba és törvénybe iktatását“ nem fogják kérni.²⁰⁾

A szokásjog mindent magába ölelő egyetemes rendszerié hazánkhoz hasonlóan csak Angliában valósult meg.²¹⁾ A tételes jogalkotás ott is úgy jelent meg, mint a szokás magyarázata, kibővítése és pótlása. Ma is fennáll az a vélelem, hogy a Common Law nem változik törvény által: tehát a bírói gyakorlatnak az új törvényt a régi szokásjoggal összhangba kell hoznia. Számos új törvényt hoz tanács és parlament, míg a XV. században beismerik, hogy ez már nem jogmagyarázat, hanem jogalkotás. Még 1500 körül is azt jelenthették az olasz követek hazájuknak, hogy ha a király régi jogszabályon akar változtatni, minden angol úgy érzi, mintha életét ragadnák el tőle.²²⁾ Mikor az Istentől kapott egyetemes jog helyébe a tételes jog lép, s emberi akarat és világi tanács változtathat már a társadalom alapjain, a középkor letűnt s a parlamenti szuverenitás újkori gondolata jelenik meg.²³⁾

¹⁸⁾ ... prout sanctissimus Rex Stephanus olim circa hoc dicitur statu-
isse, que consuetudo racionabilis hactenus continue et inviolabiliter nossicitur
(sic) observata. Mon. eccl. Strig. II. 44. sz.

¹⁹⁾ Marturinae iuxta consuetudinem a Colomano rege constitutam sol-
vantur. (Corpus Juris). Erre már Joó Gyula felhívta a figyelmet: A magyar
törvény fogalma és Jogi természete (Kecskemét, 1908), I. 137. 1.

²⁰⁾ Promittimus nullo unquam tempore. . . qualescunque in posterum
concessiones nobis tradi seu in consuetudinem et legem adscribi nolle nec
debere. 1439-i rendi decretum; Kovachich József Miklós: Sylloge decretorum.
comitatium I. 58. 1. nyomán id. Schiller i. m. 39. 1. és Ferdinandy Gejza:
A rendi elemek a magyar alkotmányban (Budapest 1907, Értekezések a társ.
tud. köréből, XIII. 9.) 37. 1.

²¹⁾ Bracton fol. 1.: Sola Anglia usa est in suos finibus iure non scripto
et consuetudine... (Woodbine ed. New Haven 1915. I.)

—) S. B. Chrimes: English constitutional ideas in the fifteenth century
(Cambridge 1936), 193—195. 1., A. F. Pollard: The evolution of parliament
(2. ed. London 1926), 219. 1.

²³⁾ Pollard i. m. 175. 1.

Az angol szokásjogi rendszer, a Common Law alapjait köztudomás szerint a kiválóan fejlett királyi bíróságok rakták le. Még a XIV. században is úgy fogták fel az új törvényeket, mint bírói alkalmazás révén kifejtendő, általános elveket. Az emberek sokszor nem is tudták a törvény szövegét, s az ítélő - székből nyugodtan inthette le a jogalkotásban résztvett nagybíró a jogmagyarázó ügyvédet: „Ne magyarázd a törvényt, mert mi jobban tudjuk náladnál: mi alkottuk.“²⁴⁾ Még a XV. században is kijelenti Velverton bíró, hogy jogszabály nem léteben a kánonisták mintájára a bírónak is a természetjoghoz kell folyamodnia, hogy tételes jogot alkosson. Egy másik királyi bíró, Scrutton, ugyanekkor nyíltan szembeállítja a bírák nemzeti jogalkotását a parlament osztály-törvényhozásával.²⁵⁾ A szokásjog tehát itt is „a nagybírák ítéleteiből“ származik, mint Werbőczynél.

A magyar szokásjog háborítatlan uralmát is a középkori bírói szervezet fejlettsége magyarázza meg. E szervezet kialakulását Hajnik Imre alapvető művéből jól ismerjük. Megalkotása óta nagy reformok alakították és tették az új idők követelményeinek megfelelővé. Javítottak rajta az Anjouk, Zsigmond és Mátyás, de mindazok a névtelen nagybírák és ítélőmesterek is, akiknek véleményei, sajnos, nálunk nem maradtak fenn úgy, mint Angliában. Az okleveles gyakorlat kibontakozása, a bizonyítási eljárás átalakítása az Anjouk idejében nálunk is hatalmas lendületet adott a szokás jogi fejlődésnek. Talán nem ok nélkül hisszük, hogy a Hármaskönyvben foglalt magyar szokásjog lényegében a XIII. és XIV. században alakult ki a királyi bíróságok gyakorlatában. Ez a gyakorlat jogkönyvet még nem kívánt, egyeduralmát a törvény feltűnése nem veszélyeztette. A küzdelem csak akkor következett be, amikor a tételes jog Zsigmond idején nagyobb igényekkel lépett fel a szokásjoggal szemben.

A magyar törvény története már első keresztény királyainkkal kezdődik.²⁶⁾ „Régi és új uralkodókat utánozván“ egymás-

²⁴⁾ T. R. T. Plucknett eredményei. Ld. Bónis György: Az angol alkotmánytörténetírás tegnap és ma (Klny. Századok 1940, Budapest 1940) 25. 1.

²⁵⁾ Chrimes i. m. 198. 1., Pollard i. m. 251—252. 1.

²⁶⁾ A magyar tételes jog történetével többen foglalkoztak. Joó Gyula lelkiismeretes munkája (fent 19. jz.) több találó megállapítása ellenére sem használható már, mert túlságosan befolyásolta a századforduló közjogi isko-

után hozzák a tanács megkérdezésével decretumaikat a XI. század nagy királyai: Szent István, Szent László és Kálmán. De ezek a törvények szükségképpen kezdetlegesek, első próbálkozások csupán, a frank kapitulárék, az angolszász jog emlékeinek nivóján.²⁷⁾ A XII. században a törvényalkotás megszűnik, s a szokásjog egyedül érvényesül. Amikor a tételes jog újra megjelenik, már a hűbéri kornak megfelelő új alakban és új tartalommal lép a jogélet porondjára. A feltörekvő új társadalmi rétegek, a királyi szerviensek igényeit elégti ki az Aranybulla három kiadása, s ez a decretum már nem a szentistváni értelemben vett törvény, hanem éppen olyan szabadságlevél, mint az egyeseknek vagy városi közösségeknek adott privilégiumok. Ugyanilyen szabadságlevél Nagy Lajosnak 1351-ben kiadott decretuma, az Anjouk törvényhozásának egyetlen emléke is.²⁸⁾ A törvény fogalmának kialakulását az országgyűlés megjelenése segíti elő. Ez a főurakból és nemesekből álló gyűlekezet 1290-ben vesz részt először a törvényhozásban, de rögtön biztosítani akarja magának az államügyek intézését: minden évben össze akar jönni, hogy az ország báróit felelősségre vonja tetteikért.²⁹⁾ 1298-ban már külön tanácskoznak a főpapok a nemességgel, s maguk szövegezik meg a végzeményt, amelyet csak jóváhagyás végett terjesztenek a király és a bárók elé.³⁰⁾ A rendi országgyűlés későbbi kettős felosztásának előképe áll itt előttünk, készen a hatalom átvételére és a törvényhozás gyakorlására. De a rendi próbálkozások megszűnnek az Anjouk

lájának történetetlen szemlélete. A statikus közjogási gondolkozástól figyelemreméltó módon mentes Ferdinandy Gejza, akinek eredményei éppen ezért még ma is nagyrészt helytállóak. Az aranybulla (Budapest 1899) és A rendi elemek a magyar alkotmányban (fent 20 jz.) c. munkáiban nagybecsű új mutatókat találunk a magyar törvény történetére. De az alábbiakban leg-többet Eckhart Ferenc jogtörténeti előadásainak köszönhetjük, amelyek számos új szempontot vetettek fel ebben a tárgyban is. (Budapest 1932, kézirat).

²⁷⁾ Bónis György: Szent István törvényének önállósága (Budapest 1939, klny. Századok 1938, Értekezések Eckhart F. jogt. szemináriumából, 7.) és Első törvényeink sorsa és az egyházi menedéjog (Budapest 1939, klny. Regnum 1939).

²⁸⁾ L. ezekre bővebben Ferdinandy: Az Aranybulla c. munkáját és Eckhart F. előadásait.

²⁹⁾ Ferdinandy: Az aranybulla 91.

³⁰⁾ Kovachich M. Gy.: Supplementa ad vestigia comitorum, (1798), 91., 93.

kemény uralma alatt s csak Mária és Zsigmond idején élednek újra.

Máriától 1384-ben az országgyűlés követek útján kéri az Aranybullának és Lajos decretumának megújítását. Ez a megújítás semmiben sem különbözik a szabadságlevelek szokott típusától. De az országgyűlés rohamosan fejlődik: egy év múlva már négy-négy nemest hív össze Mária vármegyénként s még egy évre rá a királynő fogsága idején maguk jönnek össze törvény alkotása végett a rendek, hivatkozva a szentkirályoktól nyert szabadságukra.³¹⁾

A rendi országgyűlés bátorságát a *képviselési elv* elterjedésével magyarázhatjuk. Már Nagy Lajosnál úgy jelennek meg a kérelmezők, mint akik az „ország egyetemességével azonosak“, s ezt a kifejezést ismétlik Mária és később Albert decretumaikban.³²⁾ Zsigmond is „a főpapok, bárók és az ország megyéi által küldött és küldöket teljes hatalommal képviselő nemesekből“ álló gyűlésnek határozata alapján adja ki 1397-i végzeményét. Majd az 1435-i decretumban „főpapjainknak és báróinknak, nemkülönbön országunk nemeseinek, kik azon ország-egész testét, a távollevőket is teljes hatalommal képviselik, egyértelmű szavazata, tanácsa, megfontolása és megegyezése“ szerepel.³³⁾ Az organikus gondolat bevonult a magyar közéletbe.³¹⁾

Éppen a törvénynek ez a szélesebb megalapozása ad nagyobb erőt a szokásjoggal szemben való állásfoglalásra. A XIII—

³¹⁾ Ladányi Gedeon: A magyar királyság alkotmánytörténete a szatmári békekötésig. I. (Debrecen 1871), 214—223. 1. és Eckhart Ferenc előadásai.

³²⁾ 1351. decr. Pr. §. 4.: . . . praelatorum, baronum nec non procerum ac nobilium regni nostri coetus et universitatis idemptitas, nostrum regium conspectum adeundo . . . exhibuerunt nobis . . . (Corpus Jurisj Marczali Henrik. Enchiridionában — Budapest 1901, 216. 1. — a praelatorum szó nélkül!) — 1384. decr. §. 3.: ...praelatorum, baronum nec non procerum et nobilium regni nostri coetus et universitatis idemptitas, missis ad nos . . . nunciis . . . exhibuerunt nobis... (C. J.) — H39- decr. Pr. <§. 1.: ...praelatorum et baronum, nec non procerum et nobilium regni nostri Hungariae coetus et universitatis identitatis, nostrum regium conspectum adeundo . . . humillime supplicarunt. (C. J., Marczali 242.) — Itt megjegyzésre érdemes, hogy az egymást követő megerősítések a megelőző decretum fogalmazását is kétségtelenül átvették.

³³⁾ Ferdinandy: Az aranybulla 129—130. 1.

³⁴⁾ L. különösen az országgyűlés testnek való felfogására s az egész, kérdés szellemtörténeti háttérére Eckhart Ferenc: A szentkoronaeszmé története (Budapest 1941), 179—181. 1.

XIV. század privilégiumhoz hasonló törvényei nem jelentettek veszedelmet: egyes néposztályok, közösségek jogainak biztosítása eddig is szokásos volt és a privilégium maga Werbőczy szerint is a szokásjog egyik alakítója. De a Zsigmondkori decretumok már gyakoriságuk és bőségük folytán is többet hasítottak ki a szokásjog eddig sértetlen birodalmából, sőt mondhatjuk, egyenesen támadásba mentek át. A középkori „renovatio, reformatio“ gondolatával szakítva 1405-ben elhatározza a király, hogy „némely, inkább visszaélésnek látszó szokásokat el kell törölni, másokat mérsékelni és megjavítani, némelyeket újonnan is megállapítani .. „³⁵⁾ 1435-ben így nyilatkozik: „... Kiváltképpen arra szoktuk szívünk gondoskodását irányítani, ami által az uralkodói gondviselés az emberi gondatlanság féktelen vakmerőségét olykor egyesített erőhatalommal elfojtja és a jog épességét, melyet a visszaélők ármányossága megrontott, részint a korábbi szokások világosabb meghatározásával, részben új törvények alkotásával visszaállítja.“³⁶⁾

Zsigmond átmeneti korszakában a rendekkel együtt és a királyi elhatározás folytán végzett törvényalkotás váltakozik. Utódai alatt a rendek ki nem zárható tényezővé válnak a törvényhozás területén. A királyválasztásokkal kapcsolatos újabb és újabb engedmények szabadságlevélből szerződésé alakítják a decretumot, amelyet a király és rendek kötnek egymással. Albert törvényének két példánya maradt ránk: egyiket a király, másikat a rendek állították ki, mint „az ország egész testét“ képviselők. A rendek tartózkodni fognak a további engedmények követelésétől, a király viszont *jóhiszeműen* megtartja a, cikkeket. A bona fides követelményéhez hasonlóan szerződésre utal a nádorra vonatkozó, választott bíróságra emlékeztető szakasz is. A nádort a király a főpapok, főurak és nemesek tanácsára válassza ki, mert „a nádor köteles és képes a hon-

³⁵⁾ 1405: I. decr. Pr. §. 3.: Hinc est, quod . . . quasdam consuetudines, quae potius abusiones videbantur, abolendas; quasdam moderandas, in melius reformandas; quaedam etiam de novo statuenda decrevimus, sanximus et ordinavimus, prout infra. (C. J.) Corpus Juris fordítását használtuk.

³⁶⁾ 1435: III. decr. Pr. §. 1.: ...ad ea praesertim cordis nostri curas, Innata nobis inclinatione naturae, solemus divertere: quibus humanae temeritatis audacia effraenata, nonnunquam iuncta potentia reprimatur, et iuris integritas, abutentium praevaricatione depravata, nunc apertiori priorum consuetudinum declaratione; nunc novarum utili constitutione legum; principantis providentia, reformetur. (C. J.)

polgárok részéről a királyi felségnek, a királyi felség részéről a honpolgároknak igazságot szolgáltatni.³⁷⁾ Szerződés-jellegű az 1444-i decretum is, amelyre király és rendek egyaránt meg esküsznek, s mindkét fél pecsétjét függeszti az oklevélre. Hasonlóan kölcsönös esküt tartalmaz a gyermek V. Lászlónak első törvénye is. A második végzemény megtartását egyenesen szavatolniuk kell a főpapoknak és főuraknak. E kor végzemenyeit joggal nevezhetjük „szerződészerű decretumoknak.”³⁸⁾

Ebben a korban már erősebben mutatkozik meg Zsigmond országgyűléseinek az a felfogása, hogy a szokásjoggal szemben szabadon rendelkezhetnek. Az 1439 : 1. t.-c. „az ország szokásainak megújításáról” szól: Felhívja a királyt, hogy az ország régi törvényeit és szokásait, valamint a honpolgárok kiváltságait állítsa helyre és újítsa meg, amennyiben azt az országgyűléssel együtt teheti. Ebben a cikkben bizonyára a törvényhozás felsőbbségének első emlékét láthatjuk, inkább, mint kodifikáció követelését.³⁹⁾

A tételes jog még jobban felemelkedett a szokásjog rovására Mátyás idejében. Ő kezdetben kénytelen volt a rendekkel elődei módjára szerződést kötni s a régi szokások megtartá-

³⁷⁾ 1439. decr. (rendi példány) §. 1.: Nos praelati proceres et nobiles... totum regni Hungariae corpus repraesentantes . . . Kovachich: Sylloge, I. 56. 1. Említi Eckhart: A szentkoronaeszme 181. 1., Ferdinandy: Az aranybulla 132. 1. — A nádorról: 1439:2. t. c. Insuper, quod regia maiestas palatinum regni, antiqua consuetudine ipsius regni requirente, eo quod idem palatinus ex parte regnicolarum regiae serenitati, et ex parte ipsius regiae serenitatis regnicolis. iudicium et iustitiam facere potest et tenetur, ex consilio praelatorum ac baronum et regni nobilium pari voluntate eligat (C. J.)

³⁸⁾ Az esküre 1444: 34. t. c. (Sylloge I. 88. 1.); 1453. decr. Concl. §. 1, 2; 1454: 14. t. c. (C. J.) E jelenségekere Eckhart Ferenc előadásai hívták fel figyelmemet. A szerződési jelleg nem mai felfedezés: már Kovachich József Miklós így címezte az 1439-i rendi decretumot: vim pactorum bilateralium. habens. (Sylloge I. 56. 1.)

³⁹⁾ 1439: 1. t. c: Primo, quod antiquas leges et consuetudines huius regni, et libertates regnicolarum, ecclesiasticorum et saecularium, cuiuslibet status, ad priorem suum modum et statum, quantum de iure et cum honore, eorundemque praelatorum et baronum ac regni nobilium consilio et auxilio-possumus, reducemus, redintegramibus, reformabimus, et de caetero in eisdem manutenebimus et conservabimus. (C. J.) — E decretum szövege a régi szokásjog és szabadságok törvényhozási úton való helyreállítását célozza. A hagyományos felfogás (Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet., 5. kiad., Budapest 1917, 630. 1.) későbbi jelenséget, kodifikációs törekvést, helytelenül olvas ki belőle.

sát megígérni. De nem mondott le ezáltal a törvények megváltoztatásának királyi jogáról. Alatta állandósultak az országgyűlések és tárgyalásaik, határozatuk említését Mátyás minden decretumában megtaláljuk. Sajátságos, hogy az erős Mátyás volt az országgyűlések fejlesztője, mint az angol VIII. Henrik, „the great builder of parliaments.“ Legújabban Mályusz Elemér kimutatta, hogy a nagy király tervszerűen törekedett a köznemesség politikai felemelésére, s ezért vonta be olyan ügyek megbeszélésébe is, amelyeket a tanáccsal is elintézhettek volna. Így a diéta az ország politikai életének középpontjává lett⁴⁰⁾ Természetes tehát, hogy a törvényhozás funkciójába is fokozott mértékben beleszólást nyert.

A köznemesség széles alapjára támaszkodva Mátyás, ez a nagystílű, igazi újkori uralkodó-egyéniesség minden elődjénél nagyobb lépést tett a szokásjog visszaszorítására. Maga hivatkozik arra, hogy azelőtt minden új uralkodó trónralépésekor új törvényeket hoztak. Ez az állítása azt a nézetet támogatja, hogy a magyar törvény hatálya csak a törvényhozó életében maradt meg. Schiller Bódog ugyan tagadja ezt, mert szerinte a királyok *saját* törvényeiket is meg szokták újítani és átírni: de ez csak azt bizonyítja, hogy a törvény nemcsak az uralkodó halálával veszítette hatályát, hanem még hamarabb is elavulhatott, a politikai viszonyok változásával, vagy a törvényrontó szokásjog révén.⁴¹⁾ Tehát teljesen igaza volt Werbőczynek, hogy csak a szokásjog „vett és vitt -át“ valamit a régi törvényekből. az élő jogba.

Mátyás gyökeresen akart ezen az állapoton változtatni. 1486-i törvényét örök érvénnyel kívánta felruházni, s megtiltotta minden utódának, hogy e decretumon változtatást tegyen. Eddig is és ezután is szerepelt az örök érvény követelménye a királyok decretumában, mint Nagy Lajosnál, Zsigmondnál, magánál Mátyásnál és II. Ulászlónál.⁴²⁾ De ezek a kifejezések csak az okleveleknek régtől fogva használt örökérvényűséget kifejező záradékát vették át: hiszen a decretum maga is okle-

⁴⁰⁾ Mályusz Elemér: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (A hűbériség és rendiség problémája.) Mátyás király. Emlékkönyv, Budapest (1940), I. 366, 368. 1.

⁴¹⁾ Az egyik nézetet Ferdinandy (Az aranybulla 142, 155. 1.), a másikat Schiller (i. m. 42—44. 1.) képviseli, az utóbbi példákát is hoz fel.

⁴²⁾ Schiller i. m. 41—42. 1.

vél volt, mégpedig ünnepélyes, királyi privilégium. A Mátyás nagyobb decretumában olvasható záradék azonban teljesen komoly és átgondolt, akárcsak Justinianus igénye az örökkévalóságra. Természetes, hogy a jogalkotás és jogfejlődés lényegével ellenkező *clausula* egyik esetben sem valósulhatott meg.

„Mindig azon töprengtünk és mindig szívünkben volt az, hogy azon rendellenességeket és veszedelmes visszaéléseket, amelyek ez országban a mi elődeinknek, a felséges királyoknak idejében, és a mi időnkben is mostanáig, de leginkább az igazságszolgáltatás terén fennállottak, megszüntessük és kiirtsuk, és hogy oly üdvös és állandó rendelkezéseket és végzeményeket alkotassunk, melyek Megváltónk dicsőségére és a mi egész országunk becsületére, üdvére, hasznára és békességére alkototaknak tűnének fel; és amelyek *örökké törvény ékűl és írott jogul* szolgáljanak, és azokat soha tetszés szerint változtatni, vagy bárkinek új ellenkező törvényeket hozni ne legyen szabad, mint ahogy eddig, ami nem titok, minden új királynak befogadása alkalmával történni szokott volt.“ Ezért „örök végzeményét“ úgy adja ki, hogy „soha, sem új király választásakor vagy koronázásakor, sem az országlakosok egyetemes vagy részleges országgyűlésein semmit se legyen szabad ezen változtatni,, hanem minden záradékában és pontjában ingathatatlantul és sértetlenül tartassék meg.“⁴³⁾

A törvényhozás primátusának az elve győzött tehát, ha az örök érvény meg is bukkott. A Jagellók országgyűlései teljesen ki is aknázták ezt a győzelmet. A lengyel „nemesi köztársaság“ mintájára nem haboztak sokszor erőszakkal is érvényesíteni

⁴³⁾ 1486. decr. Pr. §. 2.: . . . semper in animo volvimus, semper cogitavimus, et cordi semper habuimus, ut eas inordinationes et perditas abusiones, quae in hoc regno praedecessorum nostrorum, serenissimorum dominorum regum, et nostra etiam tempestate hactenus, potissimum verò in iudiciis fuerunt, abolere et extinguere; utque statuta et decreta ita salutaria, ita stabilia condere possemus, quae ad laudem et glóriam imprimis redemptoris nostri, ac deinde nostrum, ac totius regni nostri honorem, salutem, commodum et tranquillitatem condita pláne dignoscerentur; quaeque pro legibus et iure scripto perpetuo haberentur, nec unquam illa pro arbitrio variare, aut novas et contrarias leges cuiquam ferre liceret, prout hactenus in cuiuslibet novi regis assumptione factum fuisse non est obscurum. (C. J.) — Mátyás kodifikatori működésének nemzetközi analógiáit és kiemelkedő jelentőségét ld. King Matthias the legislator c. cikkemben (Budapest, 1941, klny. Hungárián Quarterly 1940. 4. No.).

akarataikat. Ebben főurak és köznemesség nem különböztek egymástól. Soha annyi országgyűlést nem tartottak, soha annyiféleképpel nem foglalkoztak a rendek, mint a Mohácsot megelőző utolsó évtizedekben. Nem csodálhatjuk tehát, hogy Werbőczynél a középkori szokásjogi keret ellenére is megjelenik a törvény primátusának gondolata.

Itt nem a törvényt tárgyaló címeihez kell fordulnunk. Mert Werbőczy két alkalommal is részletesen foglalkozik a törvénynyel. Ebben munkájának sajátosan vegyes jellege mutatkozik meg. Először tárgyalja a törvényt a jogi alapvetésnek szánt bevezetésben. Itt a római jogi meghatározással kezdi s a középkori műveltségben jártas szerző ügyességével fejti ki a törvénytől megkívánt erkölcsi kellékeket, a törvénynek római jogi „négy tisztét“: megenged, tilt, büntet vagy parancsol.⁴⁴⁾ Az általános értelemben vett törvénnyel (lex) szemben a magyar törvény csak helyi jog (statútum), s ebben a minőségben a helyhatóságok szabályrendeleteihez áll közel. Elvi és gyakorlati szempontjainak összeütközése Werbőczy egyik legnehezebben érthető címévé teszi a vele foglalkozó részt.⁴⁵⁾ Már sokkal otthonosabban mozog a második rész elején, ahol a törvényhozói hatalommal és a törvény hatályával foglalkozik. De e részek kifejtését bizvást elhagyhatjuk, mert Goosschmid tüzetesen foglalkozott velük hatalmas Jogszabálytanában.⁴⁶⁾

A törvény primátusa ott jelenik meg, ahol Werbőczy a szokást a törvényhez hasonlítja. Mert a középkori ember még a törvény erejét mérte volna a szokáséhoz. Most azonban már Mátyás proklamálta az írott jog örök érvényét, a rendi országgyűlések gyakorlata pedig kétségtelenné tette a tételes jog fölsőbbiségét. Ezért Werbőczy is így tárgyalja a jog területén valaha egycsőül uralkodó szokást:

⁴⁴⁾ Prol. tit. 6, 7, kifejti Schiller i. m. 8—13. 1. Jellemzőek Schiller megjegyzései abból a szempontból is, mennyire nem értette meg a századforduló liberális kutatója a Hármaskönyv szerzőjének univerzális, középkorikeresztény gondolatvilágát.

⁴⁵⁾ Prol. tit. 8, hozzá Schiller i. m. 16—19. 1.

⁴⁶⁾ Tr. II. 3, 5., hozzá Schiller 19—21. 1. Grosschmid a Hármaskönyvről i. m. 543—713. lapjain foglalkozik, v. ö. a 401—410. lapok fejtegetéseit a törvény és szokásjog viszonyáról Werbőczynél. A nagy magánjogász fejtegetései rendkívül tanulságosak s arra mutatnak, hogy az utolsó évszázadban talán ő hatolt be legmélyebben a Hármaskönyv szövegébe és szellemébe.

„A szokásnak pedig háromféle ereje van, t. i. magyarázó, mert legjobb magyarázója a törvénynek; ezért ha kétséges a törvény, a helybeli szokáshoz kell folyamodnunk, s nem kell azon értelemről eltávoznunk, amelyet a szokás ad, ha az nyilvánvaló. Másodszer lerontó ereje van, mert lerontja a törvényt, amikor azzal ellenkezik. Harmadszor utánzó ereje van, mivel utánozza a törvényt, ahol az hiányzik.“⁴⁷⁾ A törvénymagyarázó, törvénytörő és törvényrontó erőt közjogunk ma is elismeri.

Ha tehát Werbőczyt a középkori emberhez illő gondolatvilága a szokás felsőbbségéhez vonzza is, a gyakorlati élet szempontjából el kell ismernie a törvény érvényesülését a szokásjoggal szemben. Azonban eljön az állásfoglalás ideje is, amikor a szokásjog törvényrontó erejéről van szó. Ekkor Werbőczy kimondja a két jogforrás *egyenrangúságát*, s ezzel megalapozza jogforrástanunk máig is érvényes tételeit. Szerinte a későbbi országos szokásjog lerontja az előbbi törvényt. A helyi jogforrások között ugyanez a viszony: a helyi szokást a státútum akkor is lerontja, ha nem említi meg különösen, s így rontja le bizonyára a helyi szokás a státútumot is. A helyi szokást a szerző még az országos törvénnyel szemben is érvényesülni engedi, s így (a maga helyén) az elsőrangú jogforrások közé emeli, ami ismét középkori reminiscencia.⁴⁸⁾

A Hármaskönyv tehát megszüntette és harmóniába oldotta fel a szokásjog és a törvény küzdelmét, legalább is a jogi elmélet tiszta világában. Mert a gyakorlatban, a fórumon is dúlt ez a harc, mégpedig meglehetősen elkeseredett formában, az egyes perlekedők ügyeiben. A Hármaskönyv, királyi jóváhagyása élénk színekkel festi a mű megírása előtti állapotokat:

„A bírásokban vagy az ítélet követelésében némelyek az országnak szokását, mások pedig a törvénybeli jogot követték s állították egymással szembe; úgy, hogy nem csupán a jogkereső felek között, hanem maguk a bírák és az ország;

⁴⁷⁾ *Consuetudo autem triplicem habet virtutem. Scilicet interpretativam, est enim legum interpres optima, ideo lege existente dubia, debemus recurrere ad consuetudinem loci; et si de ea apparet, non est recedendum ab illó intellectu, quam consuetudo tribuit. Secundo habet virtutem obrogatoriam, quia derogat légi, quando est contra legem. Tertio habet virtutem imitativam, quia imitatur legem, ubi deficit lex. Prolog. n. §. 3—5.*

⁴⁸⁾ Prolog. 12. Schiller (i. m. 16. 1.) helyteleníti az utolsó tételt és a német jog hatásának tulajdonítja.

jogainak ismeretében legtudósabb és legjártasabb férfiak között is olykor nagy versengés támadt az ily törvények, szabások és törvényes határozatok magyarázatára nézve. Megtörtént ilyképen, hogy azok, akik jobban bíztak saját erejükben és hatalmukban, mint a törvényekben és igazságban, a bírák ítélőszékét sokadmagukkal támadván meg, amit jogi bizonyítékkal és törvényes úton elérni nem tudtak, lármával és tömeges megjelenéssel igyekeztek megnyerni; és akiknek joga gyöngye alapon feküdt, nem az igazság útján, hanem zavargással és csődülettel törekedtek mégis felülkerülni és győzni.⁴⁹⁾

Ezek az állapotok nemcsak a törvény és szokás harcának, hanem e két jogforrás természetében rejlő okoknak is köszönhetőek. A szokásjogi rendszernek megvoltak a maga hátrányai akkor is: határozatlanság, a bírák hasonló ügyekben követett eltérő gyakorlata, a jogkeresők körében elterjedt bizonytalanság. De a középkori törvény sem rendelkezett a maiaknak formai tökéletességével; publicitása kicsiny volt. Az országgyűlésen résztvevő rendek többnyire hazamentek, mire a kancellária megszővegezte a decretumot; a XV. századtól kezdve ugyan megküldötték ezt a vármegyéknek, de itt sem történt más, minthogy a megyegyűlésen felolvasták a végzeményt.⁵⁰⁾ Az érdekelt felek kérhettek másolatot a törvényhatóságok levéltárából, de a folytonos másolás a szöveg hűség rovására ment. Ezért olvassuk még a XVI. század végén is, hogy a bíróságnak tíznél is több eltérő törvénysszöveget mutattak be a felek egy ügyben, mert hiteles törvénygyűjtemény-még nem létezett.⁵¹⁾

A törvény és szokásjog természetében gyökerező nehézségek és a két jogforrás küzdelme már régen felkeltették a jog

⁴⁹⁾ Et quibusdam in iudicando, vei iudicio postulando, regni consuetudinem, aliis constitutionum formulám sequentibus atqua allegantibus, ita ut non inter eos solum, quorum causa ageretur, sed inter ipsos etiam iudices, ac iurium regni consultissimos et peritissimos, magna interdum super huiusmodi legum, cofisuetudinum et constitutionum interpretatione contentio oritur. Ut quandoque hi, qui plus viribus, potentia, quam legibus et iustitiae fiderent, tribunal iudicum magnó asseclarum agmine aggressi, quod ratione et legibus nequirent, clamore et multitudine obtinere contenderent; et qui iure inferiores essent, superiores tamen esse et vincere non iure, sed tumultu ac multitudine niterentur. Approbatio Tr. operis, Csiky kiad. 9. 1.

⁵⁰⁾ Schiller i. m. 21—22. 1.

⁵¹⁾ Mosóczi Zakariás püspök kijelentése nyomán említi Fraknói Vilmos: Werbőczy István életrajza. (Budapest, 1899) 56. 1.

egységesítésének, a kodifikációnak gondolatát a középkorvégi ember lelkében. Ennek a kívánságnak akart eleget tenni Mátyás a jogszolgáltatást szabályozó, örök érvényűnek szánt nagyobb végzeményében. Ezt célozták a Jagelló-országgyűléseknek többször megújított kísérletei a fennálló jog összefoglalására. Ezt valósította meg azután Werbőczy az ő Hármaskönyvében. Míg a szokásjog egyedül érvényesült a jól szervezett magyar bíróságok egységes gyakorlatában, jogkönyvre nem volt nagy szükség. Csak most, amikor a tételes jog hatalmas tényezővé lett, de a szokásjogot lebírni mégsem tudta, vált a jogkönyv megírása égető szükségletté. Ezzel oldotta fel Werbőczy a törvény és szokás küzdelmét a gyakorlati élet világában is.

A Hármaskönyv legnagyobb része a magyar bírói gyakorlatnak felel meg. A közölt törvények terjedelme elenyésző a szokásjogi szabályoké mellett. Werbőczy így megmentette a középkori szokásjogot a tételesjoggal élő új kor számára, de az, sem maradt hálátlan megmentőjének. Az ítélmester törvényjavaslatnak nyújtotta be munkáját s becikkelyezése csak a főúri párt ellenállásán bukott meg. S akkor szárnyára vette a középkornak háttérbe szorított, de soha el nem fojtható nagy ereje, az országos szokás és a nemzeti köztudat. Ez a köztudat tette a Hármaskönyvet törvénnyé már 1535-ben, a székely prókator ajkán, az ország távoli sarkában.⁵²⁾ Már ebben az évben „generálé decretum“, törvény nevet nyert a Hármaskönyv, s 1628-ban a törvénytárba is bevonult, nem az 1514-i articulusok közé, hanem minden más törvénycikk élére. Törvény és szokás harcában végül is a Hármaskönyv lett a győztes, amely így törvény is, szokásjog is egyszerre.

⁵²⁾ Székely Oklevéltár II. 31, 33, 37, 38. 1. A Hármaskönyvnek a székely jogfejlődésben vitt szerepére bővebben ld. Magyar jog — székely jog c. tanulmányomat. Kolozsvár, 1942. (Kolozsvári Tudományos Könyvtár 1. sz.)